

Matija Murko – poslednji romantik stroke?

Igor Grdina

Inštitut za kulturno zgodovino ZRC SAZU, Novi trg 2,
SI 1000 Ljubljana; AMEU-ISH, Kardeljeva ploščad 1,
SI 1000 Ljubljana, igor.grdina@zrc-sazu.si

Matija Murko je pri svojem raziskovalnem delu izhajal iz Miklošičeve zasnove slovanske filologije in zgleda svojih germanističnih profesorjev Richarda Heizela in Ericha Schmidta, vendar je to osnovo nadgradil v smeri primerjalnega preučevanja literatur. Pri organizaciji dela v stroki je zlasti v Pragi po prvi svetovni vojni izhajal iz načina dela Vatroslava Jagića. Pri tem pa je zavračal njegov politični konjunkturizem, ki je dosegel višek v govoru 18. junija 1896 na 4. seji cislajtanske delegacije za pogajanja z vzhodno državno polovico, ter vpletanje zasebnih interesov in osebnih razmerij v strokovna vprašanja.

Ključne besede: Matija Murko, Fran Miklošič, Vatroslav Jagić, seminar, slavistika, političnost

Den Ausgangspunkt für die Forschungsarbeit Murkos bilden Ansätze der slawischen Philologie von Miklošič sowie die Forschungstätigkeit seiner Germanistik-Professoren Richard Heinzel und Erich Schmidt, die er sich zum Vorbild nahm. Diese Grundlage bereicherte er durch die vergleichende Literaturwissenschaft. Die Organisation der eigenen Forschung regelte er nach den Arbeitsprinzipien von Vatroslav Jagić, dies insbesondere nach dem Ersten Weltkrieg, als er in Prag tätig war. Allerdings lehnte Murko seinen politischen Konjunkturismus ab; am stärksten erkennbar wurde dieser in der Rede Jagićs am 18. Juni 1896 bei der 4. Versammlung der cisleithanischen Delegation anlässlich der Verhandlungen mit dem östlichen Staatsteil. Ebenso nahm Murko eine deutlich ablehnende Haltung gegen jegliche Verwicklung von Privatinteressen und persönlichen Gegebenheiten mit fachspezifischen Fragen ein.

Schlüsselwörter: Matija Murko, Fran Miklošič, Vatroslav Jagić, Seminar, Slavistik, Politik

Razvoj slavistike kot moderne znanstvene discipline se je precej razlikoval od tistega, ki je oblikoval sodobno germanistiko ali romanistiko. Slednja se je razvila na podlagi zavedanja ter čedalje bolj sistematičnega registriranja in razlaganja razlik med latinščino ter jeziki, ki so izšli iz nje. Klasična gramatikalna in retorična tradicija, ki se je pri tem dala uporabljati brez prevelikih problemov, je postala njen dovolj solidni temelj. Kategorialni aparat je bil v romanistiki na prenekaterem območju raziskovanja dan in preizkušen. Dejansko se je s preučevanjem latinščine in iz nje izšlih jezikov odprla pot tudi k predstavi o možnosti

obče gramatike, ki je dosegla svoj prvi višek v okvirih kartezijanske galaksije z znamenito portroyalsko slovnico iz leta 1660 (Lancelot 2000).

Toda razlike med posameznimi jeziki so vendarle zastavljale tudi vprašanja o smiselnosti tovrstnih prizadevanj. Bilo jih je preprosto preveč in bile so pregloboke, da bi se jih dalo odpravljati zgolj kot anomalije ali lokalne specifičnosti.¹ Preučevanje posameznih jezikov je vsekakor ostajalo smiselno. Še več: celo krepilo se je. V različnih idiomih in njihovih strukturah so bila zaznavna tudi edinstvena razumevanja sveta, ki so ločevala posamezne narode (Humboldt 2003). Iskanje povezav med jeziki je zato ob koncu 18. in v začetku 19. stoletja dobilo novo osnovo. Utemeljilo se je na komparaciji.

Znanstvena primerjalna sistematika, ki je povezala preučevanje posameznih jezikovnih prostorov in skupnosti v kompleksne discipline, se je potem razmeroma hitro uveljavila povsod po Evropi. Razlog za njeno porojenje je bila želja po odkritju skupnih indoevropskih značilnosti – po možnosti kar celotnega (prajezika velike večine prebivalcev stare celine. Historicizem, ki je bil le redko problematizirano izhodišče mišljenja v dobi modernizacije in napredka, je zaposlil tako zgodovino² in umetnost kot filozofijo in znanost. Da so si primerjalni jezikoslovci pot do končnega cilja začeli utirati na podlagi primerjav razvoja sorodnih jezikov – romanskih, germanskih in slovanskih – ni bilo nič čudnega. Historicizem je bil sinonim za navezanost na konkretnost. Razumevanje pojavov v njihovem temporalnem soodnosu je postalo samoumevno. In tudi mladogramatiki niso odstopali od dojemanja časa kot razvoja – so pa do raziskovalnih ciljev kanili priti po drugačnih poteh kakor njihovi predhodniki (Jakobson 2008: 118–121).

Germanistika je bila v nekoliko težjem položaju kot romanistika, saj ni mogla tako neposredno prevzemati gramatikalne in retorične tradicije latinske klasike. Po drugi strani pa je ravno to odpiralo prostor za inovativnost in za vzpostavljanje novih raziskovalnih paradigem. Ker se je nemški prostor lahko pohvalil z vrsto univerz in akademij v medsebojno tekmujočih deželah oziroma državah, je bilo načeloma precej prostora za vpeljavo germanističnih študij. Vendar to ni avtomatsko pomenilo njihovega razmaha: šele ko so bile nekatere že uvedene, so se razširile tudi drugam, k tistim, ki niso hoteli zaostajati.³

¹ Celo portroyalska slovnica, ki se je želela ustavljati le ob običajnih značilnostih in lastnostih jezika, jih ni mogla povsem obiti (Lancelot 2000: 282–289).

² Historicizem zgodovini kot stroki ni imanenten; preučevanje preteklosti je dolgo bilo »sedanjško«: šlo je za registriranje primerov ravnanja ljudi v določeni situaciji, pri čemer različnost časa ni bila pomembna za interpretacijo in dojetje dejanj oziroma dogajanj.

³ Značilno je Janez Žiga Valentin Popovič kot prvi profesor nemškega jezika na dunajski univerzi že prej deloval v severnejših deželah Svetega rimskega cesarstva, kjer se je germanistika gojila še v okviru retorične paradigme (Wiesinger 2015).

Slavistika ni imela tolikšne potencialne infrastrukture in središč kakor germanistika. Imperij Romanovih se je lahko v začetku 19. stoletja, tj. v prvi aleksandrinski dobi, pohvalil le s petimi univerzami. A tri od njih – tiste v Dorpatu/Tartuju/Jurjevu, Vilniusu in Kazanu – so bile namenjene (tudi) širjenju izobrazbe med neruskimi prebivalci carstva. Imele so izrazito državno poslanstvo. In šele ko je Avstrijsko cesarstvo odkrilo pomen vednosti o Slovanih – kar se je zaradi potrebe po okrepitvi vezi med krono in podaniki v naglo spreminjajočem se svetu zgodilo v času Dobrovskega in Kopitarja –, je moglo priti do podobnega tekmovanja ruskih ustanov z drugimi na slavističnem področju, kot je tedaj že nekaj desetletij obstajalo med germanističnimi središči.

A takšno stanje ni ustrezalo vsem. Kopitar je leta 1810 zapisal, da Avstrija ne more »prepuštili nege staroslovanščine izrojenim rokam Rusov« (Kopitar, Čop 1973: 50). Razlog za skrajno neprijazno označevanje potencialnih tekmecev je bržčas tičal v dejstvu, da je bil v habsburški monarhiji položaj slavistike zelo negotov. Problem je bila njena institucionalna infrastruktura. Modri abbe Dobrovský je zamenjal kar nekaj služb ter nihal med različnimi disciplinami, njegov slovenski občudovalec pa se je zaposlil kot cenzor in knjižničar. Kopitar je brez dvoma hotel avstrijske oblasti vzpodbosti k dejavnosti in pridobitvi prvenstva na naglo razvijajočem se znanstvenem področju. Takšno njegovo stališče je bilo patriotsko tudi v političnem smislu, saj je bila država Habsburžanov poseljena pretežno s Slovani. Zaradi zavedanja o njihovi številčnosti bi se oblasti v dobi »dobrega cesarja Franca«, ko je stališče podanikov zaradi vojn s Francozi postalo dovolj pomembno, morale zganiti.

Računi Jerneja Kopitarja za pospeševanje slavističnih študij so se vsaj deloma izšli. Leta 1811 – v času, ko je habsburška Vojvodina Štajerska mejila na Napoleonovo Ilirijo – je bila v Gradcu ustanovljena slovenska stolica. Malo kasneje, že po obnovi avstrijskega režima na Kranjskem in v sosednjih predelih, se je oblikovala tudi v Ljubljani, ki je bila v letih 1809–1813 prestolnica francoskih posesti ob vzhodnih jadranskih obalah. Tako so se katedram za češčino in poljščino v severnih kronovinah habsburške monarhije začela pridruževati nova poučevalna središča na jugu cesarstva.

Kopitar, ki ga je močno vznemirjalo vprašanje knjižnega idioma Konstantina Filozofa in Metodija,⁴ se je skozi zgodovino zazrl tudi k skupnemu imenovalcu slavistike. To je bilo razmeroma zgodaj, še v času, ko niti germanistika ni imela jasno definirane znanstvene koncepcije. Slednja je v njenem primeru lahko

⁴ Ob porajanju slavistike kot samostojne vede je bil knjižni jezik Konstantina in Metodija zanjo precej več kot sanskrt za indoeuropeistiko ali gotščina Wulfilove Biblije za germanistiko. Kot skupno izhodišče poznejših idiomov je bil še najbolj primerljiv z vlogo latinščine v romanistiki.

izhajala le iz zgodovine jezikov in njihove primerjalne obravnave. Slovanski prostor pa je imel poleg tega v veliki meri tudi dovolj jasno skupno duhovno izhodišče in korpus najstarejših besedil. Zato ni čudno, da je že Dobrovský izvedel njegovo znanstveno segmentacijo na podlagi zgolj jezikovnih kriterijev, ki jo je potem Kopitar precej previdno, nevpadljivo ter zadržano – eksplicitno v opombi k uvodu v svojo gramatiko, implicitno pa v celotnem njenem razpravljalnem delu – popravil (Kopitar, Čop 1973: 17, 18, 37).⁵ Pri tem se je naslonil na Schlözerjevo iz zgodovine izpeljano klasifikacijo Slovanov (Kopitar, Čop 1973: 9–12).⁶ Kopitarjeva poprava segmentacije Josefa Dobrovskega se je v znanstvenem svetu kmalu prijela – le da se je kajkavščina, ki ni bila več razumljena za težišče najzahodnejše jezikovne skupine na slovanskem jugu, čez čas začela šteti za del hrvaščine. A s tem se je le potrdila koncepcija Primoža Trubarja, ki je odločno zavrnil možnost, da bi izrazno ustreznost njegovih knjig presojal kak prebivalec zunaj meja Kranjske, Štajerske ali Koroške in njim pridruženih predelov (grofij, gospostev). Reformator je jasno označil mejo svojega knjižnega jezika, ki jo je v 19. stoletju uveljavila tudi pozneje porojena moderna filološka oziroma lingvistična znanost (Rajhman 1986: 55–57).

Tekmovalnost med slavistiko v habsburški monarhiji in Ruskem imperiju, ki je bila tako potencialno kot dejansko neizogibna – njen izraz je bilo seveda tudi Kopitarjevo nerazpoloženje do učenjakov iz carstva Romanovih –, se je v dobi Frana Miklošiča še okrepila. Avstrijska država je tedaj v glavnem zaradi daljnovidnosti arhitekta »tvornega konservativizma«⁷ grofa Franza Serapha Stadiona von Warthausna⁷ močno izboljšala svoj položaj. Miklošič je bil spričo strateškega mišljenja notranjega in prosvetnega ministra v Schwarzenbergovi vladi ob sami vpeljavi modernih študijev na dunajski univerzi imenovan za profesorja slavistike (1849), že prej pa je postal tudi dopisni član akademije znanosti v prestolnici ob lepi modri Donavi (1848) (Gostentschnigg 2018: 231). Ker se je tamkajšnje

⁵ Kopitar se je v uvodu v svojo gramatiko trudil opozoriti, da se bo ob podrobni raziskavi pokazalo, kako eno od narečij slovanščine ni hrvaščina z jezikom večinskega prebivalstva Kranjske ter manjšinskega Štajerske in Koroške. Dejansko je hotel spremeniti težišče in oznako te enote. Njegova slovnica je potem to tendenco v svojem razpravljalnem delu tudi uresničila.

⁶ August Ludwig von Schlözer je Slované na Kranjskem, Koroškem, Štajerskem in v Furlaniji videl brez ožje povezave z »Iliri«, ki jih je »odmeril«⁷ ozemlja Dalmacije, Slavonije, Hrvaške, Bosne oziroma Rame in Srbije.

⁷ Grof Stadion je bil že v predmarčni dobi pristaš reform; kot zagovornika konstitucionalizma – bil je arhitekt Oktroirane ustave z dne 4. marca 1849 – in kot človeka, ki je v narodnih videl pravic vredne skupnosti, ga ni mogoče šteti med čiste konservativce. V vlogi cesarskega namestnika v Galiciji je aprila 1848 na svojo roko odpravil tlačanstvo. Nemara ga je najboljše šteti za konservativista, saj se je njegov državniški idealizem navdihoval pretežno pri tradiciji, vendar je sprejemal tudi novosti (Prijatelj 1955: 27–28).

slavistično središče v Kopitarjevi dobi izkazalo za vsestransko pomembno, z daljnovidnostjo obdarjeni avstrijski državnik za svojo odločitev, da je njegovo razvijanje perspektivno, ni rabil veliko časa. Med Srbi se je namreč polagoma prijemala Vukova reforma, ki jo je vsestransko podpiral Kopitar, dežela južno od Save in Donave pa je pozneje, v času kneza oziroma kralja Milana Obrenovića IV., postala povsem odvisna od uradnega Dunaja (Jelavich 1987: 131, Ljušić 2001: 182–183).

Vlada nad jezikom in ljudmi je bila tedaj v očitni korelaciji. Vezi s tradicijo, ki je bila med Srbi nedvomno prepletena s tisto v pravoslavni velesili Rusiji, so bile s spremembo koncepta knjižnega idioma vsekakor oslABLJENE. Po drugi strani so bile okrepljene tendence, ki so Vukove rojake vabile v krog srednjeevropskih pojmovanj in gibanj. Slednja so bila v prvi polovici 19. stoletja zaznamovana predvsem z romantiko in so poudarjala veljavo ljudskosti (Ivić 1986: 177).⁸ V srbskem primeru je to pomenilo opuščanje tradicije dotedanje učene kulture elite, ne pa tudi popolne prekinitve s preteklostjo, saj so tudi preprosti ljudje skozi pesmi, ki so se prenašale iz roda v rod, ohranjali spomin na srednjeveško zgodovinsko izročilo. Ob tem pa je treba poudariti, da je imperij Romanovih v slavistiki prav tako imel svoje adute – predvsem večje število univerz, za katere je bila slavistika oziroma njeni deli med najpomembnejšimi disciplinami.

Medtem ko je Kopitar za marsikatero svojo potezo iskal argumente v politiki, je dunajska slavistika pod Miklošičevo taktirko nastopala drugače – kot čista znanost. Tako si je pridobila kar najširšo vplivnost in nazadnje celo uspela preseči meje stroke. Posredno je krepila prestiž habsburške monarhije zunaj njenih meja.⁹ Oddaljenost dunajske slavistike od dnevnih sporov in spopadov je navsezadnje paradoksalno imela tudi politični učinek.¹⁰ To ni ostalo neopaženo

⁸ Romantika je prav zaradi emancipacijskega naboja v Srednji Evropi pomenila modernizacijo – kljub svoji zagledanosti v srednji vek. In prav sklicevanje na ljudskost je vodilo do njenega zavračanja v srbskem višjem sloju – tudi med politično proavstrijsko usmerjenimi veljaki. Toda v bistvenem smislu je romantika prostor južno od Save in Donave navezovala na kulturne amplitude Zahoda.

⁹ Nemara je bil najočitnejši pokazatelj uspešnosti slavistične paradigme Frana Miklošiča dejstvo, da je bil za profesorja na sanktpeterburško univerzo poklican njegov učenec Vatroslav Jagić. Slednji je postal naslednik Izmaila Ivanoviča Sreznjevskega. Znanstveno prvenstvo vodilnega dunajskega slavista je na neki način priznal celo Jagić, ki je imel do svojega učitelja vse prej kot brezrezervno pozitiven odnos. To je še toliko bolj vpadljivo zato, ker je namigoval, da je Miklošičev rod le poslovenjen, saj naj bi dejansko izhajal od hrvaških ali srbskih priseljencev na Štajersko. Ob odsotnosti dokazov za takšne razlage je več kot očitno, da je Jagić svojega predhodnika štel za človeka z veliko znanstveno težo in ga je zato skušal prikazati kot nekakšnega rojaka (Jakopin 1997).

¹⁰ O paradoksalni politični razsežnosti nepolitičnih ustvarjalcev kulture v nemškem prostoru prim. Craig (1993). Gibanja in konstelacije v osrednji srednjeevropski deželi so seveda vplivala tudi na sosednje duhovne prostore.

na hodnikih oblasti: Miklošič je bil od leta 1862 dalje član Gosposke zbornice dunajskega Reichsrata, 1864 je bil povzdignjen v nosilca dednega viteškega naslova, 1889 pa je postal še tajni in dvorni svetnik, kar je pomenilo, da ga je bilo treba naslavljati z eksclenco.

Matija Murko je o svojem ožjem slovenskoštajerskem rojaku in profesorju ter njegovem odnosu do političnosti zapisal naslednje vrstice:

Miklošič je bil čist učenjak po vzgledu starih učenjakov; šlo mu je le za znanstveno nepristransko ugotovitev zgodovinskega razvoja, ni pa pripisoval takim znanstvenim resnicam pomena za sedanje življenje; to nam je razlagal n. pr. tako, da vprašanja Cirila in Metoda niso pomembna za današnje čase. (Murko 1951: 40)

Najvplivnejši med slavističnimi patriarhi je gotovo zavestno in z velikimi napori nastopal tako, kot je. Njegove korake je v marsičem vodil negotov institucionalni položaj slavistike. Dunaj se namreč dolgo časa ni mogel pohvaliti z idealnimi pogoji za razvoj filoloških ved: njihovi moderni seminarji – vključno z germanističnim – so bili zaradi čakanja na dograditev monumentalne univerzitetne stavbe na Ringstraße leta 1884 oblikovani razmeroma pozno (Murko 1951: 46). Slavistika dotlej ni imela čvrste infrastrukture. Miklošič je v prestolnici ob lepi modri Donavi ni samo simbolno poosebljal, temveč je bila tudi zares povsem odvisna od njega. Ni ji dal le temeljnih del, ki so ohranila znanstveno aktualnost še desetletja – v njih zbrano gradivo pa je trajne vrednosti –, ampak ji je tudi zagotavljal prostor pod soncem na zanjo nespregledljivo pomembnem območju med Sudeti in Galicijo ter vzhodnimi obalami Jadrana. Že zaradi negotovega položaja znanosti, ki ji je Miklošič predano služil, se ni mogel državljansko posebej izpostavljati. Časi pa niso bili lahki, saj je politika marsikdaj zelo trdo posegla v izobraževalni sistem. Ponižujoča kaznovanja profesorjev, ki so se jih lotile vlade z zelo različnimi predznaki, so postala dovolj običajno sredstvo zastraševanja državnih uslužbencev (Vošnjak 1982: 37, 343–345).

A treba je reči, da se je Miklošič kljub gojenju znanosti onstran politike znal precej dobro orientirati v okviru slednje. Je pa kot javna osebnost nastopal drugače, kakor so njegovi sodobniki, ki so se trudili z iskanjem historicističnih argumentov za tehtnost, potrebnost ali celo neogibnost takšne ali drugačne poteze v sodobnosti. Zelo politično je, denimo, bilo zavzemanje Frana Miklošiča za Zedinjeno Slovenijo v pomladi narodov.¹¹ Ko je ugotovil, da do uresničitve zamisli,

¹¹ Miklošič se je leta 1848 podal celo na odkrito politično potovanje v domovino, ki je potem pospešilo kristalizacijo idej o potrebi zavzemanja za Zedinjeno Slovenijo. Njegov molk o njej v dobi Bachovega neoabsolutizma in v času prevlade nemških liberalcev nakazuje realistično dojetje paralelograma sil. V tem času se je zato povsem posvetil znanosti, ki jo je skušal povsem ločiti od politike.

ki ji je posvetil najidealnejše misli, v tedanji konstelaciji sil ne bo prišlo, se je posvetil delu za knjižnojezikovno koncentracijo rojakov. Prav tako je značilno Miklošičevo zavedanje, da lahko ima njegovo stališče o neistovetnosti srbsčine in hrvaščine, ki ga je izrazil v drugi izdaji študije *Vergleichende Lautlehre der slavischen Sprachen*, hude implikacije. Zato se je ob jasnem formuliranju lastnih pogledov vnaprej ogradil od mogočih političnih posledic svojih misli.¹² Prav tako ne gre spregledati Miklošičevega poudarjanja na realnih danostih utemeljenih povezav med ljudmi. V Gosposki zbornici dunajskega Reichsrata je 9. februarja 1882 nasprotoval mnenju nekega neimenovanega ogrskega državnika, da lahko Madžari vse, česar jim v kulturi manjka, najdejo pri Francozih in da niso usodno navezani na Nemce. Miklošič je pribil:

Gospoda moja! To je zmota. Obstajajo ljudstva, ki jih njihov zemljepisni položaj, njihova zgodovina in njihova majhnost ovirajo pri samostojnem ustvarjanju vsega, kar je potrebno za kulturo. Ta ljudstva se morajo pridružiti drugemu ljudstvu; toda ljudstvo, ki se mu morajo pridružiti, jim je dano z geografijo in zgodovino[.] (Stenographische Protokolle des Herrenhauses des österreichischen Reichsrates 1861–1918. VI. Legislaturperiode. IX. Session, 54. (Abend-)Sitzung am 9. Februar 1882, 772, 773)

Miklošič je bil v svojem nastopu zelo tenkočuten: s primerom, ki je zadeval Madžare v vzhodni državni polovici, je dejansko govoril o Čehih in njihovih prizadevanjih za delitev praške univerze po narodnostno-jezikovnem ključu. Nad cepitvijo ni bil videti niti malo navdušen. Pa vendar je nazadnje glasoval za ločitveni predlog cesarskega ministrstva pod vodstvom Francjožefovega zapupnika grofa Taaffeja, ki je hotel pomiriti narodnjake v deželi ob Vltavi ter jih prikleniti na svoj parlamentarni »železni obroč« (Jenks 1965: 51–89).¹³ Čeprav se je Miklošič zaradi svojih besed zdel blizu zagovornikom centralizma in zakonodaje konstitucionalnega značaja iz leta 1861 in 1867 (Suppan 1997: 29), ki so bili v veliki večini Nemci, je znal v odločilnih trenutkih podpreti Slovanom koristne proemancipacijske ukrepe desničarskih politikov, kar pomeni, da med *možem, ki se je v pomladi narodov ogreval za emancipacijo Slovencev in slovansko vzajemnost*, in vzorno uspešnim *univerzitetnim profesorjem* poznejšega časa ni popolnega nasprotja. Časi so se spreminjali in z njimi ljudje, toda ob prelomih so v življenju slednjih tudi stalnice.

¹² Miklošič se je v času zaostrovanja srbsko-hrvaških odnosov, ki ga je intenziviralo tedaj aktualno vprašanje pripadnosti Bosne in Hercegovine, zavedal, da bi lahko v njej in drugod srečujoča se sosednja naroda v njegovih pogledih našla izgovor za politično nerazumevanje. Zato je celo v jezikoslovni knjigi poudaril, da drug drugega potrebujeta (Murko 1951: 42).

¹³ Taaffejeva politika je dejansko bila emancipacijska, ne pa protinemška. Parlamentarna levica, ki je hotela ostati privilegirana, pa je opotekajoče širjenje jezikovne enakopravnosti dojemala kot sebi sovražno prizadevanje taktično zelo spretnega prvega ministra.

Čeprav se je Murko kot *raziskovalec* oblikoval v Miklošičevi šoli (Murko 1951: 40, 41) – slavista in rojaka sta si bila tudi človeško blizu, saj je ugledni profesor pred rigorozom svojega učenca obiskal celo v bolnišnici in mu položil na srce starodavno maksimo *Primum est vivere, dein philosophari*¹⁴ (Murko 1951: 49, 50) –, je kot *znanstvenik* že od vsega začetka sprejemal tudi pobude drugih profesorjev. Zanj sta bila še posebej pomembna germanista Richard Heizel in Erich Schmidt. Oba je zanimala predvsem literatura. Prvi se je posvečal zlasti starejšemu nemškemu in skandinavskemu slovstvu, drugega pa je raziskovalno vznemirjala novejša književnost in je kot tak na večer življenja postal tudi tretji predsednik častitljive Goethejeve družbe v Weimarju. To je bilo za Murka, ki ga k jezikoslovju usmerjen filološki koncept njegovega slavističnega učitelja ni zadovoljeval – v leta 1898 izdanem zborniku, ki je bil posvečen Heizelu, je značilno obravnaval literarna prizadevanja mladega Miklošiča¹⁵ (Murko 1951: 44, 45, 274; Murko 1962: 107–157) –, izjemno pomembno. Ker se je v času dunajskega študija več kot le na pol pripravljaj na germanistično univerzitetno kariero, kar je bila posledica dejstva, da ga je predsednik Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti, kanonik Franjo Rački, nekoč opozoril na umanjkanje strokovnjaka tega profila na Francjožefovem vseučilišču v Zagrebu, je bil velik vpliv profesorjev za nemško književnost nanj razumljiv (Murko 1951: 48, 49).

Znanstveno izhodišče Matije Murka je bilo potemtakem najširše filološko, vendar zaradi izkušnje študija pri Heizelu in Schmidtu brez omejitev, ki so bile v smer moderne literature značilne za Miklošiča. Književnost si je po njegovi sodbi zaslužila enako poglobljeno raziskovanje kakor jezik in njegov razvoj, ki v 19. stoletju ni zaposloval samo lingvistov, temveč tudi filozofe (Fichte 1984: 369–384) in državnike (Gall 2011: 362–364). V svojih spominih je Murko nasprotoval Miklošičevi misli, da je za poznavanje in razumevanje sodobnih literarnih pojavov dovolj zgolj estetsko in kriticistično motrenje. Načelno je zavračal razumevanje raziskovanja književnosti, kakršnega je srečal pri svojem slavističnem učitelju, kot preozko; dejansko mu je očital premočno zaznamovanost s historicizmom. O Miklošiču je tako zapisal:

[R]omantičnim nazorom o narodni poeziji, zlasti o epiki, je ostal zvest do smrti. Zgodovine modernih slovstev Miklošič ni priznaval in je n. pr. mislil, da je za rusko literaturo treba filologije nekako do l. 1750., poznejša literatura je baje za estetike in kritike. Tudi v tem vprašanju je bil torej Miklošič pristaš starejših nazorov in se ni zavedal, da je treba tudi za izdajanje in razlago novih pisateljev filoloških znanosti in da se mora nasprotno starejša literatura razlagati v novejšem duhu. [...] Na drugi strani so bila pri Miklošiču predmet

¹⁴ V nemškem svetu je bila ta oblika aforizma v času Miklošičeve mladosti kar običajna; prim. *Allgemeine Zeitung für Chirurgie, innere Heilkunde und ihre Hülfswissenschaften* (1842: 24).

¹⁵ Murko se je v Heizelu posvečeni študiji o Miklošiču metodološko poklonil svojemu germanističnemu, tematsko pa slavističnemu profesorju.

študija starejših slovstev, zlasti tudi češkega slovstva, predvsem vprašanja rokopisov in njih filiacije. Civilizacija mu je bila sad dela vseh narodov, kakor so to dokazovale tudi njegove razprave o tujih besedah v slovanskih jezikih, o slovanskih prvinah v madžarščini, romunščini, v novogrščini in v albanščini ter o turških prvinah v južnovzhodnih evropskih jezikih. In tako je vzbudil Miklošič v meni zanimanje za različne kulturne pojave slovanskih narodov, in prav on me je opozoril na pomembno delo V[ictorja] Hehna »Kulturpflanzen und Haustiere bei ihrem Übergang von Asien nach Griechenland und Italien sowie in das übrige Europa.«¹⁶ (Murko 1951: 39, 40)

Značilno se tudi zdi, da je Murko prav tako poudaril svojo nefilozofskost,¹⁷ kar pomeni, da bi njegovo raziskovanje sodobne literature ne bilo vredno omembe, če bi ta sfera pripadala zgolj estetiki oziroma na njej slonečem kriticizmu in ne tudi slavistiki kot znanstveni disciplini. Razloga za to, da bi bila novejša književnost izločena iz slednje in torej obravnavana drugače kakor starejše slovstvo – tj. teksti, nastali do srede 18. stoletja –, ni našel, ker ni pristajal na lingvistični koncept filologije. Literatura zadnjih treh ali štirih generacij, ki za Miklošičev, na jezik kar najeksaktnije navezani tip slavistike ni bila zanimiva, je Murku spregovorila z mnogimi registri. Razkrivala mu je dinamične vzgibe in stanje duha v zgodovinsko opredeljeni dejanskosti, povezanost in razklanost ljudi ter stalnice in prelome v (ne)razumevanju pomenov in smislov. Murka so, skratka, zanimali jeziki in stvari. V tem ni bil osamljen. V graških letih se je, denimo, mogel vsakodnevno srečevati z romanistom Hugom Schuchardtom, ki mu kot goreč nemški nacionalist seveda ni mogel biti blizu, toliko bolj pa mu je utegnil biti zanimiv kot prodoren filolog, čigar misel je vznemirjalo razmerje med predmetom in njegovim poimenovanjem (Murko 1951: 141).¹⁸

Pri odločitvi Matije Murka za nadgradnjo in ne za petrifikacijo Miklošičeve koncepcije znanosti je gotovo imelo veliko vlogo zanimanje za ljudsko slovstveno kulturo, ki jo je preučeval ne samo v zapisih iz starih časov, temveč tudi v obliki, kakršno je imela v njegovem času. Tu meje med nekdanjostjo in sodobnostjo, ki bi bila odločilnega pomena za izpeljevanje sklepov, preprosto ni bilo. Ljudska

¹⁶ Pri obravnavi češke problematike Murko meri na Kraljedvorski in Zelenogorski rokopis.

¹⁷ Murko je kot študent slavistike in germanistike poslušal tudi predavanja herbartovsko usmerjenega misleca Roberta Zimmermana, ki je imel znaten posluš za literaturo – bil je namreč eden od ustanoviteljev Grillparzerjeve družbe na Dunaju. Tega svojega profesorja omenja v spominih z naklonjenostjo, vendar poudarja, da filozofa iz njega ni uspel narediti. Še manj zanimanja je pri Murku vzbudil Tomáš Guarrige Masaryk, ki je svoja predavanja utemeljeval na Comtovi misli (Murko 1951: 46).

¹⁸ Schuchardt je bil med lingvisti svoje dobe – tj. v času prevlade mladogramatikov – osamljen in ga sistematika zato pretežno uvršča med predstavnike »neodvisnih« jezikoslovcev. Značilno za njegovo strokovno odprtost se zdi zanimanje za Saussurejevo delo. Že med prvo svetovno vojno je bil Schuchardt eden prvih kritikov prelomnega *Tečaja splošnega jezikoslovja*. Prim. Schuchardt (1917), Seuren (2018: 20, 21).

kultura v slovanskem svetu na začetku 20. stoletja večinoma še ni otrdela, kakor marsikje na Zahodu (Burke 1991: 17), temveč je živela na enak način kot pred stoletji – v odvisnosti od trenutne situacije (Murko 1951: 142, 143). To je vplivalo na potrebo po nenehnem dopolnjevanju spoznanj, ki so bila preliminaristična, ne definitivistična. Murko vsekakor ni sodil med tiste znanstvenike, ki menijo, da si lahko skujejo raziskovalno orodje od sedaj na vekomaj. Temelje je imel čvrste, toda različna vprašanja so silila k dopolnjevanju in spremembam detajlov v rastoči celoti opusa.

Prav tako so na sprejemanje novejših književnosti za predmet slavističnih raziskav pri Murku vplivali zgledi iz germanističnega sveta, v katerem si je ta tematski kompleks že pridobil status neproblematičnosti. Sam je, denimo, pisal o zvezah med Goethejem in Češko (Murko 1951: 273). Ne gre pa spregledovati niti Murkovega upoštevanja slovenske stvarnosti: ker njegovi rojaki še niso imeli specializiranih znanstvenih listov, je svoje prispevke objavljal v literarnih glasilih – npr. v *Ljubljanskem zvonu* –, v katerih je prihajalo do povezovanja slovstvenih novitet s teksti o zgodovinski tematiki.¹⁹

Murko pa je v *Spominih* opozoril tudi na velik pomen Vatroslava Jagića za svoje znanstveno delovanje. Vendar je bil njegov vpliv nanj drugačen kakor Miklošičev, Heizelov ali Schmidtov: zadeval je organizacijo dela v stroki in širino obzorja, ne pa tudi temeljnih raziskovalnih načel. Murko je Jagiću vsekakor sledil pri oblikovanju seminarja, ki je omogočal univerzitetnim slušateljem vsestransko razgledanost.²⁰ Praška slavistika, ki je spričo zgodovinskih okoliščin – boljševiški prevrat leta 1917 je imel dolgotrajne posledice za znanost v Rusiji,²¹ razpad Avstro-Ogrske pa je Dunaj iz ene največjih svetovnih metropol naredil za malone obmejno prestolnico opotekajoče se in proti svoji volji neodvisne alpske republike (Zweig 1992: 324) – ter zaradi prizadevanj profesorjev in podpore

¹⁹ Murko je v *Ljubljanskem zvonu* leta 1901 objavil zelo pomemben prispevek *Misli k Prešernovemu življenjepisu*, ki je močno dvignil raven razprave o stikih avtorja *Poezija* z nemško romantiko ter ustvarjalci iz drugih obdobij in okolij. Glej v: Murko 1962: 15–32. V isti reviji je že leta 1897 objavil svoje habilitacijsko predavanje o prvih korakih ruskega romana, ki je bilo natisnjeno tudi v nemški verziji – v poluradnem listu *Wiener Zeitung* (št. 6, 9. januar 1897, 2–4; št. 7, 10. januar 1897, 9–12) – in v češkem prevodu. V začetku tega teksta se je značilno ozrl tudi po svoji sodobnosti (Murko 1897).

²⁰ O Jagićevi organizaciji dela na Dunaju je Murko zapisal: »[S]krbel [je tudi] za nadaljnjo izgraditev dunajskega slavističnega središča. Najprej je ustanovil seminar za slovansko filologijo; Miklošič namreč ni gojil ljubezni do seminarja, kajti v njem so baje slušatelji deležni 'drilla', slušatelji delajo v njem dolgo na malenkostnih nalogah in ne berejo velikih pisateljev, n. pr. kdo čita grške in rimske zgodovinarje? Jagić takih dvomov ni imel, ustanovil je takoj knjižnico, ki je naglo bogatela tudi po njegovih zvezah z znanstvenim svetom.« (Murko 1951: 54)

²¹ Eden najpomembnejših graditeljev in diplomatov Češkoslovaške republike Štefan Osuský je ne samo boljševiški prevrat, temveč tudi ruski duhovni razvoj štel za del protievropske revolucije (Osusky 1951).

politike postala mednarodno središče stroke, je morala vzpostaviti tudi primerno infrastrukturo.²² Murko se je prav zaradi Jagičevega načina dela v polni meri zavedal njenega pomena. Poskrbel je za to, da je imel praški slavistični seminar boljšo knjižnico od katere koli primerljive institucije na svetu in da je dobil mednarodno pomembna glasila (Murko 1951: 175–191).

A kljub temu se je Murku zdelo potrebno izrecno poudariti, da ni jagičevec (Murko 1951: 55). Čeprav mu je to kdo pripisoval, ker se je ukvarjal z enako tematiko kot Miklošičev profesorski naslednik – starejša obdobja književnosti na slovanskem jugu sta preučevala oba –, je bilo med njunima pristopoma k isti tematiki vendarle mnogo razlik. Kljub temu da je Murko vstopil v slavistiko preko jezikoslovnega filološkega dela (Murko 1951: 40), je bil pri obravnavah slovstva v polnem pomenu besede literarni zgodovinar in komparativist. Jagić pa je v tem tematskem okviru ostal lingvist, kar je bila tudi posledica njegovega strokovnega (samo)oblikovanja ob stari grščini in latinščini (Murko 1951: 55). Ne samo poudarki, temveč tudi način raziskovalnega dela in strategija tematizacije so bili temeljito drugačni. In dejstvo je, da je Murkovo raziskovanje starejše književnosti na slovanskem jugu zasenčilo Jagičevo. Ni bilo samo bolj ustrežajoče svojemu času, temveč tudi mnogo bolj vsestransko. Ko je prerok dunajske moderne Hermann Bahr v svojem *Dalmatinskem popotovanju*, v katerem je leta 1909 nemškemu govornemu področju odkril najjužnejše kraljestvo Francjožefove monarhije, pisal o dubrovniški književnosti, je zelo pohvalil izvrstnost Murkove obravnave slednje (Bahr 1991: 63). Glede na to da je prestolniški arbiter dobrega literarnega okusa poudaril znanstveno odličnost graškega profesorja, je bilo priznanje toliko večje. Mesto ob Muri je pred prvo svetovno vojno resda slovelo kot visokošolsko središče, vendar si nihče – niti cesar Franc Jožef – ni mogel zatiskati oči pred njegovo nacional(istič)no specifikom.²³ Univerza v Gradcu je hotela biti žarišče nemške znanosti, slavistika pa je bila na njej vsaj v začetku šteta za zelo neljubo politično zadevo. Imenovanja v njenem okviru so bila še bolj odvisna od ministrske (samo)volje kakor na drugih katedrah ondotne filozofske fakultete (Murko 1951: 132, 133).²⁴ Univerza v mestu ob Muri je Nemcem v

²² Očetje Čkoslovaške republike na čelu z »očkom« Masarykom so podpirali nakupe zasebnih knjižnic za biblioteko praškega slavističnega seminarja. Prav tako so oblikovali ruske katedre na Karlovi univerzi, saj so si predstavljali, da bo boljševiški režim nekoč propadel in bo treba s proevropsko mislečimi izobraženci zapolniti vakuum pri upravljanju prostranstev, ki so nekoč pripadala imperiju Romanovih (Murko 1951: 182–184), Lukes 1996: 277, 278).

²³ Murko v svojih spomilih poroča, da je Franc Jožef potem, ko mu je bil predstavljen kot novi profesor graške slavistike, dejal: »Ein sehr schwieriger Posten.« (Murko 1951: 130).

²⁴ Še huje je bilo na pravni fakulteti graške univerze, na kateri bi morala biti tudi predavanja v slovenščini. Kljub zagotovljenemu proračunskemu denarju do njih v dobi po sprejetju decembrske ustave, ki je sicer vsem narodom Cislajtanije zagotavljala enakopravnost, ni prišlo (Vošnjak 1982: 345, 346, 373, 374).

habsburški monarhiji veljala za izjemno pomembno postojanko v narodnostnem boju: šteli so jo za simbol svoje prisotnosti na cilajtanskem jugovzhodu.

Jagić pa je bil za Murka ob navdihu tudi problem. V posameznostih celo negativno svarilo. Pri Jagiću je prišlo do jasne težnje po privatizaciji slavističnih institucij. Res jih je v veliki meri oblikoval sam – to velja zlasti za osrednje glasilo in za dunajski seminar –, toda njihovo izrabljanje za dosego neznanstvenih ciljev je kmalu postalo moteče. Dolgoročno jih je celo vodilo v zaton, kajti zaradi uveljavljanja ne zgolj strokovnih kriterijev je prišlo do najrazličnejših pretresov in sporov. Od Jagićevega *Archiva für slavische Philologie*, ki je bil sprva vodilna slavistična revija, sta se odvrnila August Leskien in Aleksander Brückner. Ko se je na Dunaju zastavilo vprašanje Jagićevega nasledstva, pa je izbruhnil pravi boj, ki je spravljal v zadrego in začudenje profesorje z drugih področij, npr. emeritiranega klasičnega filologa Theodorja Gomperza (Murko 1951: 149).²⁵ Nazadnje je najprestižnejšo slavistično profesuro v prestolnici ob lepi modri Donavi dobil Milan Rešetar. A ne le v univerzitetnih krogih, temveč tudi na hodnikih oblasti je bilo marsikomu jasno, da je bila najmočnejša kvalifikacija tega raziskovalca srbske in hrvaške filološke problematike za zasedbo položaja, ki je presegal območje njegove strokovnosti, poroka z Jagićevo hčerko Stanko. Cislajtanski minister za nauke in vere, Karl državni grof von Stürgkh, je nemu od rektorjev graške univerze celo odkrito dejal: »Saj vendar ne moremo starega gospoda ločiti od njegovega zeta.« (Murko 1951: 159) In marsikdo je vedel, da je Jagić poprej naredil vse za tako rešitev vprašanja svojega nasledstva. V času, ko se je odločalo o tej sitni zadevi, je v svojem *Archivu* objavil ostro Čorovićevo kritiko Murkove študije *Geschichte der älteren südslawischen Literaturen*, ki je izšla v Leipzigu (Čorović 1911)²⁶ – da bi najnevarnejši favorit potencialni tekmeč ne ostal brez negativne publicitete. A dejansko je šlo le za predelavo teksta, ki je že prej zagledal luč sveta v *Srpskem književnem glasniku*, vendar ga je to renomirano glasilo objavilo zgolj zaradi interpersonalnih relacij: avtor zapisa je namreč bil svak urednika Jovana Sklerića.²⁷

Negativen zgled je bilo Murku tudi Jagićevo paktiranje s politiko. Res je dunajski profesor mislil, da bo mogočnike na hodnikih oblasti izkoristil za dosego svojih ciljev – zlasti za uveljavitev srbske oziroma hrvaške filologije na

²⁵ Jagić je bil zelo zainteresiran za vprašanje svojega naslednika na dunajski univerzi. Dekan njene filozofske fakultete ga je bil zato celo prisiljen kar naravnost opozoriti, da ne more biti v komisiji, ki razpravlja o njegovem bližnjem sorodniku – tj. o Milanu Rešetarju (Murko 1951: 235).

²⁶ Murko, ki je ugotovil, da so pripombe dejansko večinoma Jagićeve, je na to kritiko odločno odgovoril v posebni brošuri (Murko 1911).

²⁷ Murka je na to kritiko in okoliščine njene objave vnaprej opozoril profesor beogradske univerze Jovan Radonić, ki je sicer pripravil veliko izdajo dubrovniških listin (Murko 1951: 140).

Dunaju (Murko 1951: 116) –, vendar so nazadnje ti izrabili njegovo znanstveno avtoriteto za uveljavitev lastnih pogledov. Kakor Miklošič je bil tudi Jagić član Gosposke zbornice Reichsrata in je kot tak zelo odmevno nastopil 18. junija 1896 na 4. seji cislajtanske delegacije za pogajanja z vzhodno državno polovico (Murko 1951: 235). Tedaj je na presenečenje mnogih slavistov podprl stališča avstro-ogrskega finančnega ministra Bénija/Benjamina Kállaya de Nagy-Kállaya o bosenskem jeziku in posredno tudi narodnosti. Madžarski poznavalec zahodnega Balkana je namreč skrbel za področja, ki jih je Avstro-Ogrska okupirala leta 1878 ter si je potem prizadeval za omejitev srbskega in hrvaškega vpliva na njih. Zato je poudarjal bosensko identiteto. Jagić se je kot lingvist profiliral kot njegov podpornik, pri tem pa je celo izzval veselost med poslušalci, ko je utemeljeval svoje stališče.²⁸ Za razliko od Miklošiča, ki je svoja Slovanom neljuba stališča izražal skrajno zastrto oziroma skozi eksemple o drugih, je njegov profesorski naslednik celo majal v stroki utrjena pojmovanja. Tako je 18. junija 1896 dejal, da imajo nekateri češčino v drugi od dežel krone svetega Václava kar za moravanski jezik (*Stenographische Sitzungs-Protokolle der Delegation des Reichsrates. Zweiunddreißigste Session. Budapest 1896*, 1896: 157)! Pozneje je Jagić pri pisanju svojih spominov moral prelitati kar nekaj črnila, da je pojasnil, kako se mu je zdelo poimenovanje jezika v Bosni in Hercegovini v primerjavi s kulturnocivilizacijskim napredkom, ki je zajel to deželo zaradi prizadevanj avstro-ogrške uprave za uveljavitev materinščine večine tamkajšnjega prebivalstva, nepomembno in provizorično (Jagić 1934: 146–148, 351–352).

Seveda pa Jagić nikoli ni mogel razložiti dobronamernosti svojih prizadevanj za relativizacijo enotnosti češkega jezika. S to svojo potezo je zelo pomagal nemškimi nacionalistom. Cislajtanska vlada Kazimierza Feliksa grofa Badenija je namreč imela namen, da v večini dežel krone sv. Václava vzpostavi stanje, ki ga je predvideval razvpiti 19. člen t. i. decembrske ustave iz leta 1867, toda Jagićevo operiranje z moravanščino je dajalo hraniva njenim nasprotnikom. Zato je bilo ob njegovih besedah obilo veselosti – a zagotovo ne pri slovanskih članih delegacije Reichsrata. Ko je vlada potem 5. aprila 1897 s posebnima odlokoma vpeljala popolno jezikovno enakopravnost na Češkem in Moravskem, so nemški nacionalisti začeli protestirati in jeseni dosegli cesarjevo nezaupnico ministrom, ki so imeli v parlamentu jasno večino (Bled 1990: 522–526). Odtlej v Cislajtaniji ni bilo več dolgoročno stabilnega kabineta. Češčina vse do leta 1918 ni smela postati docela enakopravna nemščini niti na deželni ravni – kaj šele državni. In Jagić je celo zastavljal vprašanje njene enotnosti, ko je govoril o moravanščini! Za profesorja slovanske filologije je bila to strokovno herostratska, politično pa

²⁸ *Stenographische Sitzungs-Protokolle der Delegation des Reichsrates. Zweiunddreißigste Session. Budapest 1896*, Dunaj: Hof- und Staatsdruckerei, 1896: 156, 157.

odiozna poteza. Še zlasti zato, ker je bil Jagić doma iz vzhodnega dela avstro-ogrške monarhije, njegove misli o češčini na Moravskem pa so učinkovale v zahodni državni polovici. Proslavljeni dunajski profesor septembra 1896 pač ni delal usluge le svojemu sodržavljanu, finančnemu ministru Kállayu, temveč tudi nemškimi nacionalistom.²⁹ Najbrž prav zaradi tega po prvi svetovni vojni ni zapustil Dunaja – čeprav sta mu tako Češkoslovaška republika kakor Kraljevina SHS velikodušno ponujali roko in dajali vedeti, da sta pripravljeni pozabiti na njegovo nekdanje ravnanje oziroma slednjega obravnavati kot zgolj trenutno prisotnost mr. Hyda v telesu dr. Jekylla.

Potemtakem je mogoče reči, da je bil slavistični znanstveni prostor v času, ko se je v njem širše uveljavil Murko, zaradi zloglasnega Jagićevega delegacijskega govora že kontaminiran z dnevno politikom. V habsburški monarhiji nihče ni mogel nadaljevati Miklošičeve paradigme. Murko je zato napravil nekak kompromis: v stroki je nastopal kot čist znanstvenik, političnost pa je bila rezervirana za prostor okoli nje. To je bilo potrebno zato, da je slavistika imela svoj prostor pod soncem tudi v razmerah, ki ji niso bile naklonjene. Obe svetovni vojni sta bili zanjo hud preizkus.

Murko v spomilih razkriva, da s temeljno orientacijo v politični stvarnosti ni imel težav. Ko je izpolnjeval posamezne naloge za avstro-ogrsko zunanje ministrstvo, je nastopal zgolj kot poznavalec materije, ki je zanimala visoki naslov: prevajal je članke iz tiska slovanskih držav in pripravljaj referate o javnem mnenju v njih. To je bilo delo, pri katerem je bila politična nepristranskost ne samo zaželena, temveč tudi potrebna, saj so odločevalci le tako lahko dobili točno predstavo o dogajanjih onstran habsburških mejnikov (Murko 1951: 106–109, 116–118). Podobno je bilo tudi s pripravo referata o jugoslovanskem vprašanju, ki ga je za Ivana Žolgerja napisal v začetku leta 1915. Poudarjanje, da mora habsburška monarhija na slovanskem jugu poseči tudi po pozitivnih ukrepih, gotovo ni sodilo med stališča, ki bi lahko komur koli škodovala ali ga ovirala pri emancipaciji: dejansko je šlo za zagovor interesa dolgo časa zapostavljenih ljudi in opominjanje na dejstvo, da ima država tudi kulturno-civilizacijski smisel obstajanja (Murko 1951: 151).³⁰ Na raven Jagićevega delegacijskega govora se

²⁹ Murko tega dejstva v svojih spomilih ni hotel izkoriščati za obračunavanje z Jagićem, čigar večer življenja je bil zatemnjen z uradno nevhvaležnostjo, saj ga avstrijski Nemci niso obravnavali tako, kot bi šlo zaslužnemu ordinariju prestolniške univerze. Tudi pomena govora iz leta 1896 slovenski pričevalec ne skuša potencirati, vendar gre tu le za kavalirstvo. Jagićev tedanji nastop je imel velik pomen, saj je šlo za besedo učenjaka, ki je veljal za čistega znanstvenika in ne za politično prenapetega profesorja (Murko 1951: 235, 236).

³⁰ Ne gre spregledovati, da Žolger leta 1915 še ni bil minister in da je kljub avtorstvu pravno relevantnih študij dosegel položaj rednega profesorja na dunajski univerzi šele v času smrtne agonije avstro-ogrške monarhije.

Murko ni spustil nikoli. Niti v trenutku skrajne ogroženosti, ko so ga gestapovci spraševali o odnosu do generalskega puča 27. marca 1941 (Murko 1951: 257, 258).

Sam Murko je bil zagovornik slovanske vzajemnosti in se v običajnih razmerah kot državljani ni bal v javnosti nastopati v vlogi njenega zagovornika. To je praviloma počel v okviru društvene dejavnosti. Tako si je v svojem praškem obdobju učinkovito prizadeval za vsestransko sodelovanje med Češkoslovaško republiko in Kraljevino SHS/Jugoslavijo.³¹ V ne vedno neproblematičnih razmerjih med prebivalci različnih jezikov v Masaryk-Beneševi državi (Heimann 2011: 54–56, 74, 75) je pokazal mnogo takta. Kot najuglednejši predstavnik stroke je tenkočutno vodil prvi kongres slovanskih filologov in je del zborovanja organiziral tudi na Slovaškem; tam je govoril tako, kot odločujoči praški oziroma vladni faktorji, ki so prisegali na centralizem, niso znali (Murko 1951: 209). Tragično leto 1938, ki je uničilo Prvo republiko, in katastrofa marca 1939, s katero je bila tudi njena šibka naslednica zbrisana s političnega zemljevida Evrope, sta potrdila tehtnost njegovih misli.

Takšno ravnanje pri Murku ni bilo samo stvar osebne diplomatske veščine, temveč tudi misli o tem, kakšne naj bodo razmere, v katerih se bo slavistika, kakršno je zagovarjal že od svojega vstopa v svet znanosti, kar najhitreje in najboljši na široko razvijala. V habilitacijskem predavanju je namreč povsem jasno očrtal temeljno zasnovo stroke, s katero se je identificiral še na večer življenja. V *Spominih* je ta programski nastop evociral docela afirmativno:

Hotel sem [...] pokazati, kako si predstavljam primerjalno slovansko slovstveno zgodovino po strogo filološki metodi. Slovanski narodi niso v zgodovinski dobi niti po kulturni strani nikdar tvorili celote in je tudi ne bodo, kljub temu je bilo med njimi vselej toliko in tako živahnih vzajemnih stikov, da bosta pravilno poznanje njihove preteklosti kakor tudi preudarna sodba o njihovi prihodnosti dosegli jasnost, če bomo stopili po primerjanju slovanskih jezikov tudi na pot primerjanja slovanskih slovstev. Predavanje sem zaključil s svojim programom, ki je še dandanes aktualen (seveda s spremembo kraja). ‚Zlasti pa mora biti naloga takšnega vseučilišča, kakršno je dunajsko, da varuje slavistiko čezmernega razkosanja in plitvosti, manjše slovanske literature pa čezmerne domišljavosti in osamljenosti, ki bi se lahko pojavila tedaj, kadar bi znanje velikih kulturnih jezikov sploh pojenjalo. Od te naloge bi imelo dunajsko vseučilišče vsestransko korist.‘ (Murko 1951: 116)³²

Dejansko je Murko hotel napraviti literarnovedno nadgradnjo Miklošičeve, k jezikoslovju usmerjene filologije, pri tem pa je želel biti tudi dedič Jagičevih

³¹ Prvi češkoslovaški predsednik Masaryk je Murku položil na srce tudi vzpodbujanje sporazumevanja med Srbi in Bolgari, vendar pri tem slavistični patriarh zaradi nespravljivosti v Beogradu ni zabeležil uspeha (Murko 1951: 182, 250–258).

³² Prim. tudi Murko (1897: 212).

organizacijskih prijemov.³³ V Pragi je bil po prvi svetovni vojni najbližje ureščitvi svoje zamisli, vendar jo je vsaj deloma že moral korigirati: postal je zgolj profesor za južnoslovansko problematiko. Celovitost slavistike, ki je zanj za zmerom ostala kar najširše pojmovana filologija, je poskušal zagotoviti s kongresi. Noben seminar ni bil več dovolj širok, da bi prevzel to nalogo. Ideja o slavističnih zborovanjih ni bila nova, saj je bila dovolj jasno artikulirana že pri Janu Kollárju, njena uspešna uresničitev pa. In bila je nezgrešljivo povezana z Murkovimi naporji (Murko 1951: 206). Čas je pokazal, da je že sama izvedba takšnih srečanj zelo težavna in odvisna od realizma organizatorjev v hitro spreminjajočih se političnih konstelacijah. V tem smislu Murko nikakor ni bil romantik, temveč v stvarnosti ozemljen znanstvenik.

Po drugi strani pa je imel zadnji v vrsti patriarhov slavistike v svoji osebnosti tudi drugačne pramene. Pri tem ne gre misliti samo na zagovarjanje pomena sorodnosti jezikov³⁴ in slovanske vzajemnosti,³⁵ temveč predvsem na koncepte in metode znanstvenega dela. Vseobsežne slavistične celote zaradi logike raziskovanja, ki je vodila k specializaciji, ni bilo mogoče obdržati niti v okviru primerjalne paradigme.³⁶ Celo Roman Jakobson, ki je bil med slavisti naslednje generacije raziskovalno najširši,³⁷ ni mogel imeti v svojem času niti približno takšne vloge, kot je bila značilna za vodilne predstavnike stroke od konca 18. do prve polovice 20. stoletja. S tem pa seveda ni rečeno, da so Murkove zamisli v dobi naglega razvoja informacijskih tehnologij obsojene na večno včerajšnjost. Vsaj nekatere metodološko neoporečne primerjalne raziskave na zelo velikih

³³ Zato ni čudno, da Murko v spominih Jagića vedno obravnava kot velikega slavista – kljub omenjanju njegovih političnih in »privatističnih« zdrsov.

³⁴ Pomen jezika in povezav na njegovi osnovi je v 20. stoletju nemara najbolj prepričljivo zagovarjal Franz Rosenzweig (Klemperer 2007: 6).

³⁵ Južnoslovanski vzajemnosti je Murko v *Geschichte der älteren südslawischen Literaturen* pripisal tudi historični temelj. Menil je, da je od Črnega morja do Furlanije nekoč bivalo enotno ljudstvo, ki se je šele v poznejših časih razcepilo na vrsto »debek«. Zato je tudi starejše književnosti, ki jim je namenil svojo študijo, raziskoval predvsem z vidika njihovega izhajanja iz enega vira, tj. iz starocerkvenoslovanskega slovstva. Vseslovanska vzajemnost pa se je po Murkovem mnenju pozneje utemeljevala na intenzivnosti medsebojnih vplivov duhovnih prostorov različnih narodov, o čemer je načelno spregovoril že v svojem habilitacijskem predavanju (Arnejc 1908).

³⁶ Na to opozarja tudi neuspeh koncepta komparativne jugoslavistike, ki ga je zagovarjal Jože Pogačnik. Niti mnogo manjši primerjalni okvir se torej ni mogel obdržati. Razlog za to v prvi vrsti ni bil zunanji, saj je politično angažiranih zagovornikov jugoslovanskega povezovanja v literarni vedi in lingvistiki še vedno precej, temveč notranji oziroma strokovni. Območje raziskovanja je bilo v Pogačnikovi dobi, ki je bila pretežno usmerjena k specializaciji in analizi, za izpeljavo metodološko neoporečnih sklepov preprosto preobsežno.

³⁷ Jakobson je s svojimi študijami o jeziku dejansko močno presegel območje slavistike, čeprav se po drugi strani nikoli ni odpovedal raziskavam v njenem okviru (Jakobson 2008).

korpusih sedaj že postajajo mogoče. Šele prihodnost bo torej pokazala, ali Murko s svojimi raziskovalnimi rezultati in vizijami zares dokončno sklepa vrsto slavističnih patriarhov ali pa je le most k njihovim novim nizom.

Literatura

Allgemeine Zeitung für Chirurgie, innere Heilkunde und ihre Hilfswissenschaften, 1842, 2/3.

Ivan ARNEJC, 1908: Dr. Murko M. Geschichte der älteren südslawischen Litteraturen [!]. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 5/3–4, 195–199.

Hermann BAHR, 1991: *Dalmatinsko putovanje*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.

Jean-Paul BLED, 1990: *Franc Jožef*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Peter BURKE, 1991: *Junaci, nitkovi i lude. Narodna kultura predindustrijske Evrope*. Zagreb: Školska knjiga.

Gordon A. CRAIG, 1993: *Die Politik der Unpolitischen. Deutsche Schriftsteller und die Macht 1770–1871*. München: C. H. Beck.

Vladimir ČOROVIĆ, 1911: Geschichte der älteren südslawischen Literaturen von Dr. M. Murko. *Archiv für slavische Philologie* 32, 275–281.

Johann Gottlieb FICHTE, 1984: *Izbrani spisi*. Ur. Darko Štrajn. Ljubljana: Slovenska matica.

Lothar GALL, 2011: *Wilhelm von Humboldt. Ein Preuße von Welt*. Berlin: Propyläen.

Kurt GOSTENTSCHNIGG, 2018: *Wissenschaft im Spannungsfeld von Politik und Militär: Die österreichisch-ungarische Albanologie 1867–1918*. Wiesbaden: Springer.

Mary HEIMANN, 2011: *Czechoslovakia. The State That Failed*. New Haven, London: Yale University Press.

Wilhelm von HUMBOLDT, 2003: *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluß auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts. Über die Sprache*. Wiesbaden: Forier Verlag.

Pavle IVIĆ, 1986: *Srpski narod i njegov jezik. Drugo izdanje*. Beograd: Srpska književna zadruga.

Vatroslav JAGIĆ, 1934: *Spomeni mojega života. II deo (1880–1823)*. Beograd: Srpska kraljevska akademija nauka.

Roman JAKOBSON, 2008: *O jeziku*. Zagreb: Disput.

Franc JAKOPIN, 1997: Slavistična vrstnika Miklošič in Sreznjevski v Jagićevi osvetlitvi. *Slavistična revija* 45/1–2, 391–402.

Barbara JELAVICH, 1987: *Modern Austria: Empire and Republic 1815–1986*. Cambridge: Cambridge University Press.

William A. JENKS, 1965: *Austria under the Iron Ring 1879–1893*. Charlottesville: The University Press of Virginia.

- Victor KLEMPERER, 2007: *LTI. Bilježnica filologa*. Zagreb: Disput.
- Jernej KOPITAR, Matija ČOP, 1973: *Izbrano delo*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Claude LANCELOT in drugi, 2000: *Port-Royal: Opća i obrazložena gramatika. Grammaire générale et raisonnée de Port-Royal. Hrvatsko izdanje priredio i komentarom popratio Vojmir Vinja*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Radoš LJUŠIĆ, 2001: *Istorija srpske državnosti. Knjiga 2. Srbija i Crna gora*. Novi Sad: Srpska akademija nauka i umetnosti. Ogranak u Novom Sadu, »Beseda«, Izdavačka ustanova Pravoslavne Eparhije Bačke, Društvo istoričara Južnobačkog i Sremskog okruga.
- Igor LUKES, 1996: *Czechoslovakia between Stalin and Hitler: The Diplomacy of Edvard Beneš in the 1930s*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Matija MURKO 1897: Prvi početki ruskega romana. *Ljubljanski zvon* 17/3, 151–155; 17/4, 207–212.
- –, 1911: *Zur Kritik der Geschichte der älteren südslawischen Literaturen. An die Leser des »Archiv für slawische Philologie«*. Ljubljana: Schwentner, 1911.
- –, 1951: *Spomini*. Ljubljana: Slovenska matica.
- –, 1962: *Izbrano delo*. Ur. Anton Slodnjak. Ljubljana: Slovenska matica.
- Stefan OSUSKY, 1951: *The Way of the Free*. New York: E. P. Dutton.
- Ivan PRIJATELJ, 1955: *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848–1895. Prva knjiga*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Jože RAJHMAN, 1986: *Pisma Primoža Trubarja*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Hugo SCHUCHARD, 1917: Ferdinand de Saussure, Cours de linguistique générale [...] Lausanne 1916. *Literaturblatt für germanische und romanische Philologie* 38, 1–9.
- Pieter SEUREN, 2018: *Saussure and Sechehaye: Myth and Genius. A Study in the History of Linguistics and the Foundations of Language*. Leiden, Boston: Brill.
- Stenographische Protokolle des Herrenhauses des österreichischen Reichsrates 1861–1918. VI. Legislaturperiode. IX. Session, 54. (Abend-)Sitzung am 9. Februar 1882* (govor viteza pl. Miklošiča), 771–773.
- Stenographische Sitzungs-Protokolle der Delegation des Reichsrates. Zweiunddreißigste Session. Budapest 1896* (govor delegiranca Jagića), 1896: Dunaj: Hof- und Staatsdruckerei, 156, 157.
- Arnold SUPPAN, 1997: Najnovejša avstrijska dela o slovenski identiteti. *Avstrija. Jugoslavija. Slovenija. Slovenska narodna identiteta skozi čas. Zbornik* (Historia. Znanstvena zbirka Oddelka za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 1). Ur. Dušan Nečak. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete. 25–32.
- Josip VOŠNJAK, 1982: *Spomini*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Peter WIESINGER, 2015: Johann Siegmund Valentin Popowitsch als Professor für Deutsche Sprache und Wohlredenheit an der Universität Wien 1754–1766. *Jahrbuch für internationale Germanistik* 47/2, 45–74.

Stefan ZWEIG, 1992: *Die Welt von Gestern. Erinerrungen eines Europäers*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag.

MATIJA MURKO – DER LETZTE ROMANTIKER UNTER DEN FACHLEUTEN?

Matija Murko (1861–1952) entwickelte seine grundlegenden Forschungsansichten während des Studiums bei Fran Miklošič in Wien und ebenso am Vorbild seiner Germanistik-Professoren und Literaturforscher Richard Heinzel und Erich Schmidt. Der Ausgangspunkt für seine Forschungstätigkeit war das philologisch-vergleichende Paradigma von Fran Miklošič, welches er vor allem im Literaturbereich geltend machen wollte. Auch lehnte er die Gepflogenheiten der damaligen Philologie ab, die Sprachen anhand der älteren literarischen Texte zu erforschen. Die Grundlage für eine einheitliche Slawistik sah Matija Murko seit Anfang an in der gegenseitigen Beeinflussung der slawischen Völker und ihrer geistigen Räume; darin begründet war auch seine Forschungstätigkeit.

Die eigene Forschung regelte Murko nach den Arbeitsprinzipien des Slawischen Seminars unter der Leitung von Vatroslav Jagić, was vor allem zur Zeit seines Aufenthaltes in Prag zum Vorschein kam. Zugleich lehnte er das Engagement Jagićs in der Tagespolitik ab; dieses kam am stärksten zum Ausdruck in der Rede Jagićs am 18. Juni 1896 in der 4. Versammlung der cisleithanischen Delegation anlässlich der Verhandlungen mit dem östlichen Staatsteil, indem er die Bemühungen des Reichsfinanzministers Österreich-Ungarns Béni/Benjamin Kállay um die Stärkung der bosnischen Identität durch die Anerkennung der bosnischen Sprache unterstützte. Am selben Tag stellte Jagić auch die Einheitlichkeit der tschechischen Sprache in Frage, was dem deutschnationalen Einwand gegen die Gleichwertigkeit des Deutschen und des Tschechischen stark zu Hilfe kam. Derartige Verwicklungen von politischen und persönlichen Interessen mit fachspezifischen Fragen lehnte Murko entscheidend ab. Er selbst engagierte sich öffentlich-politisch immer argumentiert und nur unter Berücksichtigung der Slawistik-Interessen – in der Regel als Staatsbürger im Rahmen verschiedener Vereinigungen. Dazu äußerte er sich zurückhaltend und taktvoll in seinen Memoiren.

Matija Murko galt als heftiger Befürworter einer einheitlichen Slawistik; in diesem Sinne wirkte er zunächst im Universitätsseminar und dann auch bei slawistischen Fachversammlungen. Im Jahr 1929 übernahm er die Leitung des ersten slawistischen Kongresses und erwies sich dabei als realistisch denkender Mensch. Allerdings waren Ziele, die er sich gesetzt hatte, vorerst ziemlich romantisch – vor allem gilt das für die Ansichten zu einer slawischen Reziprozität und einer einheitlichen Erforschung der slawischen Völker, die jedoch zu Zeiten der ansteigenden Spezialisierungen und analytischen Zugänge in der Forschung eher unrealistisch waren. Hierzu stellt sich die Frage, ob die informationstechnologische Entwicklung und somit die Möglichkeit, umfangreiche Materialkorpora zu untersuchen, erneut slawistische Fragestellungen im Sinne einiger Ideen Murkos eröffnet.